

KR-ARCHEO KINGA RYBA

ul. ks. Bulandy, 32-860 Czchów

tel. 0509 25 66 11

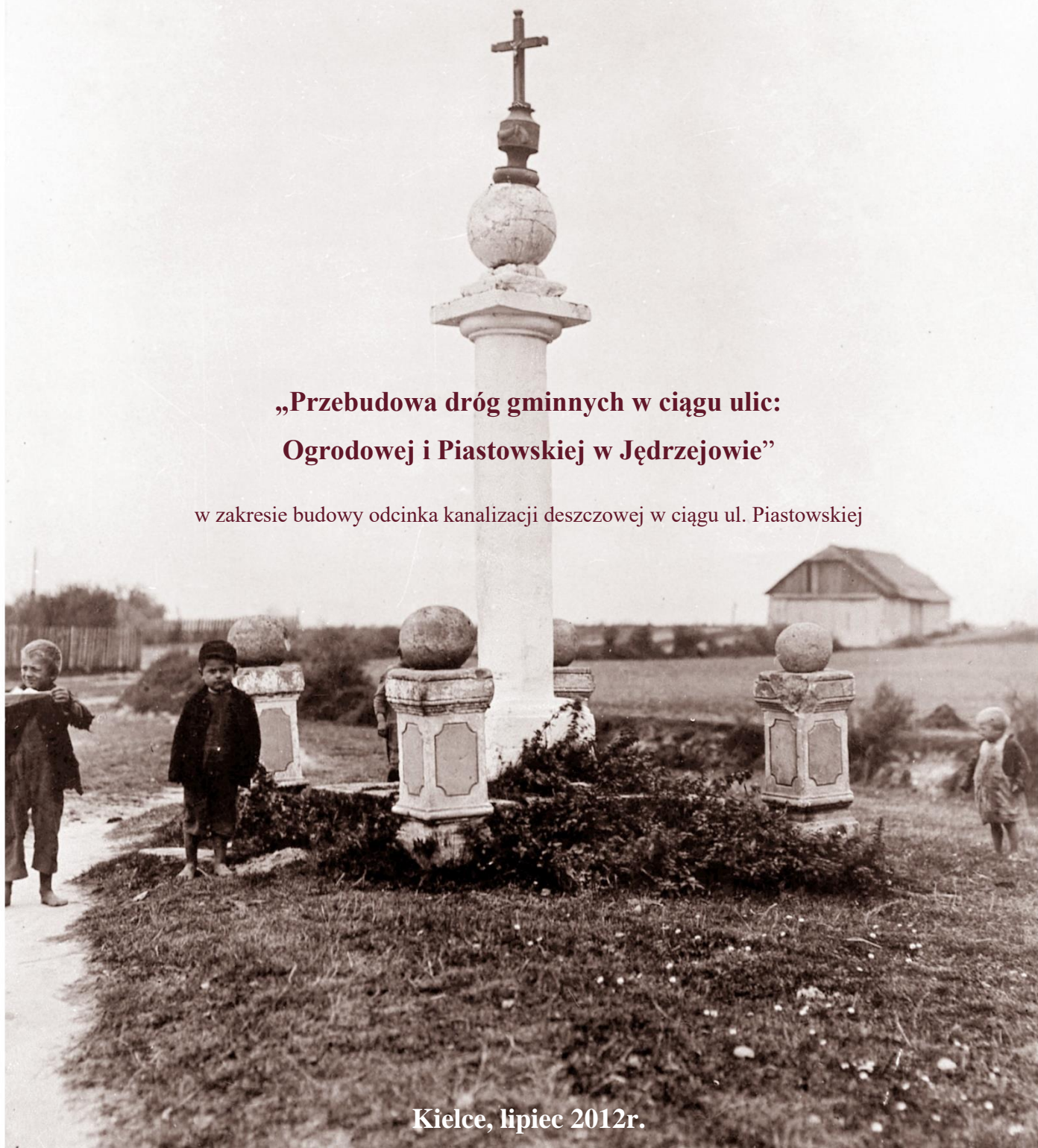
e-mail: kingryb@wp.pl, kingaryba@op.pl

SPRAWOZDANIE KOŃCOWE

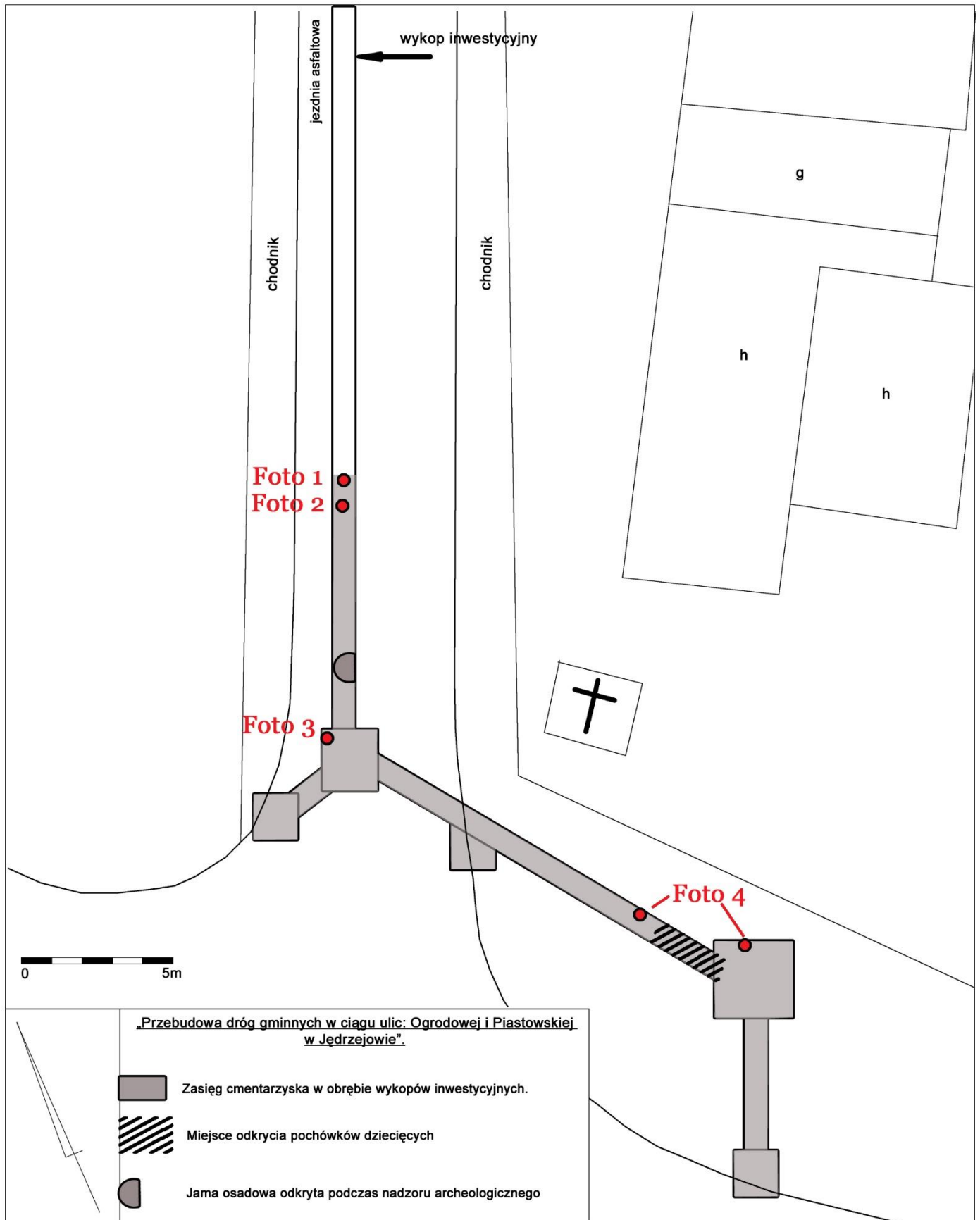
z nadzoru archeologicznego prowadzonego przy inwestycji p. n.:

**„Przebudowa dróg gminnych w ciągu ulic:
Ogrodowej i Piastowskiej w Jędrzejowie”**

w zakresie budowy odcinka kanalizacji deszczowej w ciągu ul. Piastowskiej

Kielce, lipiec 2012r.

Założenia wstępne

Prace archeologiczne przeprowadzono zgodnie z Decyzją Świętokrzyskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Kielcach nr 1704/2012 z dnia 12.07.2012r., znak WUOZ.5161.108.2012.C oraz na podstawie Umowy Nr 119/2012 o nadzór archeologiczny zawartej dnia 31.07.2012 pomiędzy Pracownią KR-Archeo oraz Gminą Jędrzejów.

Prace prowadzono w lipcu 2012 roku.

Inwestycja prowadzona była w obrębie stanowiska archeologicznego AZP 90-60/4, podlegającego ochronie prawa w rozumieniu ustawy z dn. 23 lipca 2003r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami – domniemane miejsce odkrycia skarbu monet wczesnośredniowiecznych (monety bite przez Bolesława Krzywoustego), a także obszar, na którym miała funkcjonować dawna kaplica zwana „św. Duchem” lub „Kościołkiem”. Obecnie na tym terenie znajduje się figura Św. Ducha, ujęta w gminnej ewidencji zabytków.

Prace archeologiczne podjęto po dokonaniu zgłoszenia przez Urząd Miasta w Jędrzejowie o odkryciu kości ludzkich oraz przeprowadzonych oględzinach miejsca odkrycia przez Inspekcję Archeologiczną Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Kielcach (IA WUOZ Kielce).

Wyniki nadzoru archeologicznego

Ze względu na charakter znalezisk (szczątki ludzkie) odkrytych przy okazji realizacji inwestycji p.n. „Przebudowa dróg gminnych w ciągu ulic: Ogrodowej i Piastowskiej w Jędrzejowie”, a jednocześnie z uwagi na lokalizację wykopów inwestycyjnych (w pasie drogi asfaltowej, teren zurbanizowany), prace archeologiczne polegały na stałej obecności archeologa w trakcie robót ziemnych.

Prace budowlane wykonywane były przy pomocy ciężkiego sprzętu mechanicznego. Wykopy inwestycyjne o szerokości ok. 80-100 cm sięgały do głębokości od 180cm do 200cm poniżej poziomu nawierzchni asfaltowej. W miejscach posadowienia separatorów kanalizacji deszczowej, powierzchnia wykopów wahała się od 20 m² do 25 m².

Pierwsze szczątki ludzkie/groby zarejestrowane zostały w trakcie oględzin miejsca odkrycia przez Inspekcję Archeologii WUOZ Kielce. Zaobserwowano je we wschodnim profilu wykopu inwestycyjnego (w północnej części uchwyconego zasięgu cmentarzyska). Kości ujawniły się na dwóch poziomach. Pierwszy, bezpośrednio poniżej współczesnych warstw niwelacyjnych oraz niwelacji pod asfaltową nawierzchnię jezdni, odznaczył się na głębokości ok. 100-150 cm od nawierzchni asfaltowej. Kości w tej warstwie nie były ułożone w układzie anatomicznym, a ich rozmieszczenie wskazywało jednoznacznie na zaburzony układ. Poniżej, na głębokości ok. 150-180 cm, w trakcie oględzin zarejestrowano, co najmniej dwa fragmentarycznie zachowane szkielety (fragmenty kości czaszek, kości długich rąk, kręgi), które wykazywały cechy zachowanego układu anatomicznego – pochówki na wznak.

Bezpośrednio poniżej drugiej warstwy zaznaczyła się ciemna wąska warstwa (o miąższości ok. 5 (miejscami maksymalnie do 10 cm), w której natrafiono na jeden fragment naczynia glinianego, datowany na okres późnego średniowiecza (XV-XVI w.). Oględziny zakończono na tym poziomie, pozostawiając dalsze rozpoznanie miejsca na etapie nadzoru archeologicznego.

W trakcie badań archeologicznych dalsze pozostałości pochówków, jak i pojedyncze kości pojawiły się na gł. ok. 180cm poniżej nawierzchni asfaltowej. Szkielety, które zarejestrowano w nienaruszonym układzie anatomicznym, ułożone

były w pozycji wyprostowanej na osi wschód zachód z głową zwróconą na zachód. Jamy grobowe wkopane były w piaszczysty całec (por. FOTO 2).

Jeden z pochówków był pochówkiem podwójnym w jednej wyraźnie rysującej się jamie grobowej znajdowały się kości dwóch osób (por. FOTO 1).

W części południowo-zachodniej inwestycji liczba pochówków wzrosła. Zlokalizowane były one jeden nad drugim (nie były już tak czytelne) w warstwie o cechach wielokrotnego naruszenia. Taki układ wiązał się z trudnościami w ustalaniu orientacji tych pochówków. Wydaje się, że groby te nie zostały naruszone przez prace budowlane związane z wcześniejszą

budową ulic: Piastowskiej, Jana Pawła i św. Barbary, gdyż szkielety były kompletne i ułożone w porządku anatomicznym (odkrycie cmentarza oraz ewentualne jego naruszenie notowane jest w latach 30-tych i 60-tych XX w.¹ w trakcie budowy i modernizacji drogi asfaltowej w okolicach figury). Należy także wspomnieć, że w okolicach kapliczki zarejestrowano ponadto kilkanaście grobów dziecięcych. W jednym z nich, przy głowie dziecka znajdował się koralik kościany.

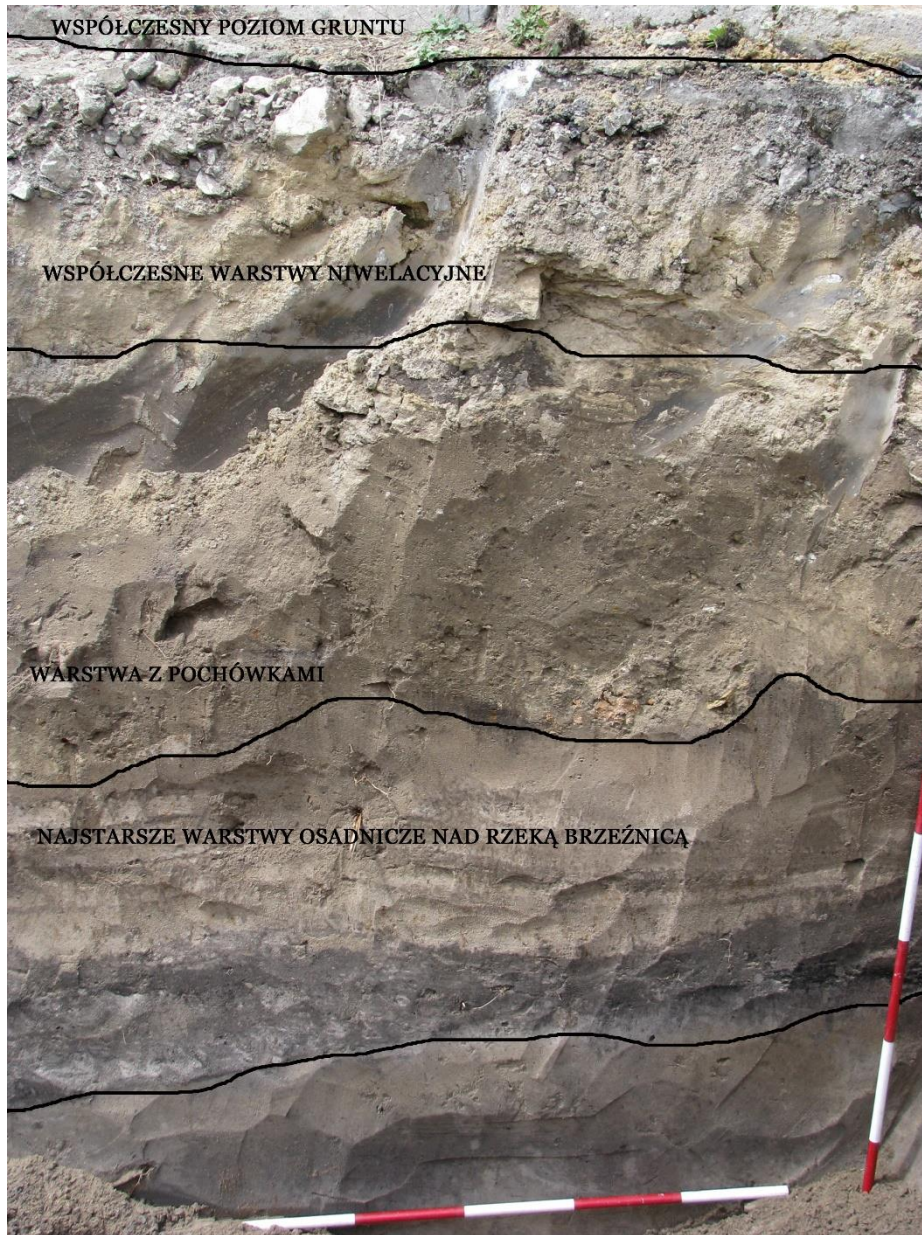

FOTO 3

Warstwa, o której była mowa, wskazuje, że cmentarz użytkowany był przez dłuższy czas. Powyższa hipoteza znajduje potwierdzenie w materiale ceramicznym (por. foto 4) odkrytym w tej warstwie, który można datować na koniec okresu późnośredniowiecznego oraz okres wczesnonowożytny (XV-XVII w.). W trakcie prac archeologicznych odsłonięto ponadto jamę osadową, z której pobrano materiał ceramiczny datowany na XVI-XVII w. Ujawniła się ona poniżej warstwy z pochówkami FOTO 3, co wskazuje na to, że cmentarz jest chronologicznie młodszy i funkcjonował od ok. XVI w. (na obecnym etapie badań nie sposób określić końcowej daty jego użytkowania).

¹ Istnieją informacje o modernizacji drogi w latach 60-tych ubiegłego stulecia, w trakcie której odkryto groby, zaś szczątki zmarłych proboszcz parafii św. Trójcy złożył we wspólnym grobie. Niestety nie określono jednoznacznie, na którym cmentarzu miała być założona wspomniana mogiła.

Nie można wykluczyć, że część pochówków może być nieco starsza – XV w. bądź też naruszyły one późnośredniowieczną warstwę osadniczą, którą notowano miejscami w profilach wykopów (ciemna warstwa bezpośrednio poniżej pochówków), co przyczyniło się do obecności ceramiki XV wiekowej w warstwie z pochówkami z XVI-XVII w. Nie można także wykluczyć, że cmentarz naruszył również warstwę osadniczą z okresu wpływów rzymskich, co sugerują pojedyncze fragmenty naczyń o cechach ceramiki okresu wpływów rzymskich.

Najmłodsze chronologicznie pochówki znajdowały się w strefie na południe od figury św. Ducha w kierunku rzeki Brzeźnicy. Szkielety nosiły jeszcze ślady włosów, a kości złożone były w drewnianych trumnach (pomalowanych na zielono).

Foto 4

Podczas prac archeologicznych eksplorowane warstwy wykopu inwestycyjnego, jak również pochówki przeszukiwane były przy pomocy detektora metalu w celu pozyskania przedmiotów żelaznych, miedzianych lub srebrnych (np. monet lub ozdób) pozwalających na precyzyjne określenie chronologii tego cmentarzyska. W trakcie prac archeologicznych udało się pozyskać 2, silnie zniszczone monety. Pierwsza z nich zachowana w całości po dokładnym odczyszczeniu posiadała wywiercony otwór i mogła pełnić rolę zawieszki. Stan zachowania obu monet niestety nie pozwolił określić dokładnej ich chronologii.

Oprócz monet w obrębie wykopu zarejestrowano dużą ilość kutych gwoździ, pochodzących najprawdopodobniej z trumien.

Interpretacja

Podstawowym zadaniem tego opracowania było określenie ram chronologicznych oraz funkcji odkrytego dawnego cmentarza.

Obecnie analizowany obszar jest zurbanizowany poprzez zabudowę mieszkalno-usługową oraz skrzyżowanie ulic: Małogoskiej, Piastowskiej (dawny trakt „Bizorędzki”), Jana Pawła II i Św. Barbary. Przy tym skrzyżowaniu posadowiona jest figura Św. Ducha (działka nr ewid. 106 obręb 1 – do sprawozdania dołączono kilka fotografii owej kapliczki z początku XXw), zgodnie z kartą adresową gminnej ewidencji zabytków, ustawiona na terenie dawnego cmentarza kościoła parafialnego Św. Katarzyny (za Długoszem²), obecnie Św. Trójcy oraz dawnej kaplicy zwanej „Św. Duchem” lub

² Jan Wiśniewski, *Historyczny opis kościołów, miast, zabytków i pamiątek w jędrzejowskim*, Marjówka 1930, s. 36-37.

„Kościołkiem” – zgodnie z kartą AZP obszaru 90-60 dla stanowiska 4. Z kolei *Katalog zabytków sztuki w Polsce* podaje, że figura św. Ducha ustawiona została na miejscu dawnej kaplicy szpitalnej z 2 poł. XVIII w.³

Źródła wspominają, co najmniej dwa szpitale-przytułki, związane z kościołem parafialnym p.w. św. Katarzyny (obecnie św. Trójcy) oraz kościołem cysterskim przyklasztornym p.w. Wniebowzięcia NMP i św. Wojciecha (obecnie p.w. bł. Wincenta Kadłubka). Pierwszy szpital założony został przez cystersów przy klasztorze w 1152r. Tradycję tę kontynuował szpital/przytułek przy kościele św. Trójcy w XVIII-XX w., a także szpital wojskowy funkcjonujący w budynkach klasztornych, założony w 1831r.

Analizowany cmentarz (przy ul. Piastowskiej) został odkryty w latach 30-tych XX w. w trakcie budowy drogi z miasta do szpitala. Oprócz szkieletów odkryto srebrne monety z XI i XII w., z których część łączona była z Bolesławem Krzywoustym. Monety miały trafić do prywatnych zbiorów Przytkowskich – informacja niepotwierdzona. Powszechnie przyjmuje się ścisły związek monet z dawnym cmentarzem, co skutkuje datowaniem najstarszych grobów nawet na XI w. Tym samym przyjmuje się fundację kościoła św. Katarzyny (ob. św. Trójcy) na ten okres. Jednak z uwagi na słabo rozpoznany kontekst znaleziska, nie ma potwierdzenia wspomnianej zależności. Karta AZP podaje ponadto (nie wskazując źródła), że pierwotnie wystawiona była tu drewniana kaplica (wczesnośredniowieczna?), przebudowana na murowaną ok. 1770r. Karta adresowa gminnej ewidencji zabytków łączy ten cmentarz z cmentarzem parafialnym kościoła św. Trójcy. Jak już wspomniano, *Katalog zabytków...* podaje, że figura obecna św. Ducha ustawiona została na miejscu dawnej kaplicy szpitalnej z 2 poł. XVIII w. O szpitalu znaleźć można z kolei na pomnikach ks. Jana Woszczyzny (fundatora tego szpitala) oraz ks. Stanisław Subczyńskiego, znajdujących się w kościele parafialnym. Ks. Jan Wśniewski podaje, że szpital znajdował się naprzeciw kościoła [parafialnego] od południa, przez drogę [ob. ul. Jana Pawła II] pełnił w 1 poł. XXr. funkcję przytułku dla starców.⁴ Karta urbanistyczna Jędrzejowa podaje, że pierwszy szpital za miastem powstał w 1581r. przy kaplicy św. Krzyża oraz św. Leonarda (lokalizacja nieznana). W 1760r. wzniesiono nowy szpital, a ok. 1779r. kaplicę szpitalną p.w. św. Ducha.

Z uwagi na notowane fragmentami w profilach wykopów inwestycyjnych pozostałości pochówków w zachowanym porządku anatomicznych i nakrywającej je warstwy „niwelacyjnej” z dużą ilością pojedynczych kości o wyraźnie zaburzonym układzie, a także obecność pochówków w trumnach o „współczesnym” charakterze, można założyć, co najmniej dwufazowe funkcjonowanie cmentarza. Starsza faza być może odpowiada cmentarzowi parafialnemu kościoła (późne średniowiecze), zaś młodsza wpisuje się w funkcjonowanie szpitala przy kościele św. Trójcy, o którym wspomina ks. Wiśniewski. Potwierdzeniem tej hipotezy mogłyby być badania wykopaliskowe ukierunkowane na poszukiwanie relikwów dawnej kaplicy przyszpitalnej św. Ducha lub wspominanych w źródłach szpitali.

Na obecnym etapie rozpoznania stanowiska można jedynie stwierdzić, że mamy w tym wypadku do czynienia z pozostałościami cmentarza, prawdopodobnie, o co najmniej dwóch fazach użytkowania. W górnej warstwie czytelnej w profilach, obok często luźno rozrzuconych kości ludzkich świadczących o zniszczeniach grobów, odkryto nieliczny materiał ceramiczny, który można datować na okres późnośredniowieczny – XV-XVI w. Nieco młodszą metrykę (XVI-XVII w.) posiada materiał ceramiczny pochodzący z obiektu uchwyconego pod jednym z grobów uchwyconych w najniższych poziomach użytkowych, co sugeruje najstarszą, uchwytną fazę tego cmentarza użytkowanego nie wcześniej niż XVI-XVII w. Tym samym materiały wyznaczające horyzont późnośredniowieczny wskazują na zniszczenia tak datowanych nawarstwień przez wczesnonowożytny cmentarz. Z kolei materiał pozyskany z jednego z grobów ma charakter

³ *Katalog zabytków sztuki w Polsce, Tom III, Województwo Kieleckie, z. 3, Powiat Jędrzejowski, Warszawa 1957, s. 13.*

⁴ za: Jan Wiśniewski, *Historyczny opis...*, s. 44.

niejednorodny (ceramika pradziejowa /k. przeworska okresu wpływów rzymskich -?/, ceramika z XVI-XVII w., a także przypuszczalnie młodsza). Na południowy wschód od obecnej figury św. Ducha można spodziewać się strefy pochówków dziecięcych, zaś bliżej Brzeźnicy (na południe od figury) uchwycono pochówki chyba najmłodszej (trzeciej) fazy użytkowania cmentarza (ceramika, co najmniej XVIII wieczna) przy dawnej kaplicy szpitalnej z 2 poł. XVIII w., o której wspomina *Katalog zabytków...*⁵ Na planie regulacyjnym Jędrzejowa z 1821r. M. Potockiego, analizowanym obszarze zbiegu ulic wyszczególniony jest obiekt, który mógłby odpowiadać wspomnianej kaplicy cmentarnej. Z kolei na wschód od zbiegu ulic na planie tym wyszczególniono czworoboczny obiekt z dziedzińcem. Forma tego obiektu sugeruje, że możemy mieć do czynienia z budynkiem „użyteczności publicznej” – może szpitalem/przytułkiem. Obiektu tego nie ma już na szkicu miasta z 1900r. autorstwa F. Przypkowskiego.

Srebrne monety z XI-XII w., odkryte w trakcie budowy drogi do szpitala [nowego, powiatowego, wybudowanego w końcu lat 20-tych lub w latach 30-tych XX w.] ok. 1930r. uznaje się za wyznacznik najstarszego horyzontu funkcjonowania Jędrzejowa, wówczas jako wsi Brzeźnica (L.B. III 361)⁶, która należała na pocz. XII w. do dwóch braci: Jana (Janisława, Janika), późniejszego arcybiskupa gnieźnieńskiego, oraz Klemensa Gryfitów, którzy sprowadzili do Jędrzejowa cystersów z Morimond (Burgundia) i uposażyli klasztor⁷ W trakcie tegorocznych prac natrafiono na dwie monety srebrną i brązową, o bardzo słabym stanie zachowania. Na obecnym etapie nie można jednoznacznie stwierdzić, że wiążą się ze srebrnymi monetami odkrytymi w latach 30-tych XX w.

Wnioski konserwatorskie

Brak przeciwwskazań dla przedmiotowej inwestycji wynikających z ochrony strefy konserwatorskiej biernej obserwacji archeologicznej.

Dla wyznaczenia ram chronologicznych, jak i funkcji cmentarza konieczne jest przeprowadzenie dalszych badań archeologicznych. Ponadto weryfikacji archeologicznej wymaga hipoteza o obecności w miejscu współczesnej figury św. Ducha dawnej kaplicy drewnianej – „Kościółka”.

Ponadto każdorazowo w trakcie trwania przyszłych nadzorów archeologicznych w tej części Jędrzejowa, pracom ziemnym winny towarzyszyć poszukiwania z użyciem detektorów metali, co pozwoli zweryfikować informacje na temat odkrytych w tym rejonie monet (skarbu monet ?) Bolesława Krzywoustego.

---

⁵ *Katalog zabytków...*, s. 13.

⁶ Nazwa Jędrzejów pojawia się po nadaniu przez Bolesława Wstydlivego praw miejskich przywilejem z 1271r., lub wcześniej – ok. 1166r., jako *villa Andreovia*.

⁷ *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. III, Warszawa 1882, s. 588; za: Jan Wiśniewski, *Historyczny opis...*, s. 46; *Katalog zabytków...*, s. 8.